

סימן ל"ד

כיצד ינהגו בהנחת המצות, לבעה"ב ולשאר המסובין, והאם מצוה מן המובחר לבלוע הכזית מצה והכזית מרור בבת אחת

ענף א

תחילה ע"מ להבין נושא זה על בוריו, יש להקדים הקדמה כללית בענין מנין המצות שיש ליתן בקערה:

ומאידך המצה נקראת 'לחם עוני' (דברים

ט"ז, ג'), ודורשת הגמ' (פסחים

קט"ו: 'מה דרכו של עני בפרוסה, אף כאן בפרוסה'. וכן איתא בברכות (ל"ט:) הביאו לפנייהם פתיתין ושלמין וכו', אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע, מאי טעמא לחם עוני כתיב.

איתא במכילתא (בשלח, ויסע פ"ה) שבשבת וביום טוב לא היה יורד מן. ועל כן פסקו הרי"ף (פסחים דף כ"ה:) והרמב"ם (הל' שבת פ"ל ה"ט) שאף ביו"ט צריך לבצוע על לחם משנה. וכ"פ בשו"ע (סי'

ענף ב

אם יש להקדים ולפרוס את המצה על מנת לברך ולבצוע על פרוסה

פרוסה^א, אלא בוצע על שני ככרות ככל שאר ימים טובים. ומ"ש הגמ' בברכות הביאו לפנייהם פתיתין ושלמין, שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע, וכן הא דאמר רחמנא 'לחם עוני', דאלמא מצוה איכא לבצוע על פרוסה, לאו למימרא דצריך לחזור אחר פרוסה משום עוני, אלא למימרא דאף על הפרוסה רשאי

ונחלקו בביאור דברי הגמ': דעת רב האי גאון, הביאוהו הרמב"ן (ברכות ל"ט:) ובחידושי רבינו דוד (פסחים קט"ו: ד"ה ורבנו) והר"ן (פסחים כ"ה: בדפי הרי"ף), שאין צריך לחזור בדוקא אחר פרוסה, ואם הביאו לפניו שני שלמין אין רשאי לפרוס אחת מהם בכדי לברך על

א. כ"כ הר"ן בשם רב האי. ואולם הרמב"ן כתב בשמו: "אם כל מה שהביאו לפניו שלמין, לא צריך להניח פרוסה לתוך שלמה, אלא בוצע לו על שני ככרות ככל שאר ימים טובים", ומשמע דמ"מ שרי לפרוס קודם הברכה, אלא שלא חייבוהו בכך.

וכדברי הרמב"ן בדעת רב האי כתבו גם האשכול (אלבק, הל' סעודה דף כ"ג ע"א), והעיטור (הל' מצה דף קל"ה.). וכן בתשובות הגאונים שלפנינו (מוסאפיה, סי' ק"ב) איתא בשם רב האי כדברי הרמב"ן.

לבצוע, ושלא כשאר ימות השנה שאם הביאו לפניו פתיתין ושלמין, צריך לבצוע על השלימה, הכא רשאי לבצוע אף על הפרוסה^ב. (ומיהו מצינו 'לחם עוני' לעיכובא, היכא שלש העיסה ביין ושמן ודבש). ומסיים הר"ן, אבל עכשיו נהגו הכל לברך על הפרוסה, אלא שמקדים לפרוסה קודם הגדה, כדי שבשעת המוציא ימצאנה כשהיא פרוסה, ע"כג.

והרמב"ם פליג ע"ז, וס"ל דמשום 'לחם עוני' צריך לפרוס את המצה קודם ברכה. שכתב (הל' חו"מ פ"ח ה"ו) וז"ל, מברך על נטילת ידים וכו', ולוקח שני ריקקין, חולק אחד מהן ומניח פרוס לתוך שלם ומברך המוציא לחם מן הארץ, ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנאמר לחם עוני, מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה, עכ"ל. וכן דעת

רוב ככל הראשונים, שמשום 'לחם עוני' יש לברך על מצה פרוסה, וכפי שמוכח מדבריהם המובאים להלן, ואכמ"ל.

ובב"י (תע"ג ו') הביא את דברי הכל בו, לטעם פריסת המצה קודם הגדה, והיינו כדי שיאמר עליה 'הא לחמא עניא', ומה לעני בפרוסה אף כאן בפרוסה. וי"א שהוא כדי שיראו התינוקות וישאלו.

ומסתברא שאם בוצע קודם הגדה, יוצא ידי כולם (ואף הרמב"ם יודה לזה). וכ"פ בשו"ע (תע"ג ס"ו) שיבצע את המצה האמצעית קודם מה נשתנה.

לסיכום: דעת רוב הראשונים שיש לחזור בדוקא אחר פרוסה, משום שנאמר לחם עוני, ומה דרכו של עני בפרוסה, אף כאן בפרוסה.

ענף ג

ואשר על כן נחלקו הראשונים כמה מצות יש ליתן בקצרה:

דעת הסוברים שיש לתת ג' מצות

דעת רש"י (פסחים קט"ז). ורשב"ם (שם) ותוס' (שם ד"ה מה) ומרדכי (ריש סדר

של פסח) והרא"ש (פ"י סי' ל'; הל' פסח בקצרה) ועוד ראשונים: שיש ליתן שתי מצות שלימות ועוד מצה פרוסה. וטעמם הוא, כיון דבעינן לחם משנה הלכך מביאים

ב. וכעין שמצאנו בטרוקני דאמרינן דיוצא בה ידי חובתו בפסח מאי טעמא לחם עוני אמר רחמנא (ברכות ל"ח.), ולאו למימרא דצריך טרוקני לכתחלה משום עוני, אלא למימרא דאף בזה יצא י"ח, וה"ה הכא הואיל ואיתיה קמיה, בוצע בפרוסה דהיא עוני, ולאו דמחייבינן לאיתויי וליפטר בהכי.

ג. וכ"כ בחידושי רבינו דוד, להקדים ולפרוס קודם ההגדה. והרמב"ן כתב: "כיון דמנהגא הוא, הכי עבדינן למפרס ולאקבועי מצוה בפרוסה". ולא כתב שיש להקדים ולפרוס קודם הגדה, ואזיל לשיטתיה (עי' הערה א') דמ"מ שרי לפרוס אחת מהם ומיד לברך ולבצוע עליה.

שתי מצות שלימות, ומשום דבעינן גם 'לחם עוני', מניחים עוד מצה פרוסה. וכן דעת הזוהר (תיקוני זוהר דף ק"ט ע"ב), שיש לתת ג' מצות.

אלא שנחלקו הסוברים כן, על איזו מצה מברכים 'המוציא', ועל איזו ברכת 'על אכילת מצה'. ומצאנו בזה ג' שיטות:

דעת רש"י ורשב"ם והמרדכי והרא"ש ועוד, דברכת המוציא היא על השלימה, וברכת מצה היא על הפרוסה. כיון שרק לגבי מצות מצה כתבה התורה 'לחם עוני' דהיינו פרוסה, אך לגבי ברכת המוציא, דינו ככל השנה שיש לבצוע על שתי ככרות שלימות.

דעת הראב"ן (הביאו הראב"ה סי' תקכ"ה אות ט"ו) ועוד, דברכת המוציא היא על הפרוסה, וברכת מצה היא על השלימה. כיון שמה שציוותה התורה ליקח 'לחם עוני' דהיינו פרוסה, היינו על מה שרגיל העני

בשאר ימות השנה, ואימתי דרכו של עני בפרוסה - בשאר ימים, הוי אומר בברכת 'המוציא', ולכן יש לברך המוציא על הפרוסה^ד. וכיון שכבר בירכו עליה המוציא, אין לברך עליה ברכת מצה, דאין עושין מצוות חבילות חבילות^ה.

דעת תוס' (פסחים קט"ז. ד"ה מה) ועוד, דעל הפרוסה לבדה מברכים את שתי הברכות 'מוציא-מצה'. ושתי השלימות אינן באות אלא להיכרא בעלמא דבעי לחם משנה^ו. [ומשום 'חבילות חבילות' ליכא, משום שברכה אחת ברכת המצוות והשניה ברכת הנהנין^ז. ואדרבא הכי עדיף, דכיון דאיתעביד בה מצוה חדא ליעביד בה מצוה אחרית^ח].

דעת הסוברים שיש לתת ב' מצות

ואולם דעת כמה גאונים^ט ובה"ג^י והרי"ף^{יא} והרמב"ם^{יב} והרשב"א^{יג} ועוד, שיש

ד. כן ביאר הראב"ה בשם זקינו הראב"ן.

ה. כן ביארו הב"ח (אות ד') והפמ"ג (סי' תע"ה משב"ז סק"ב). [ומה שמביאים עוד ב' מצות שלימות, אף שלא מברכים על שתיהן המוציא אלא על אחת, צ"ל שבאות להיכרא בעלמא, וכעין מ"ש רבינו יו"ט להלן].

ו. כ"כ המרדכי: "אומר ה"ר יום טוב דמברך גם ברכת המוציא על הפרוסה, והשלימות אינן באות אלא משום היכרא דבעינן לחם משנה".

ז. תוס' בברכות (ל"ט: ד"ה הכל), והמרדכי בפסחים. וע"ע באו"ז (סי' רנ"ו) ובמהר"ם חלאווה לביאור אחר.

ח. כל בו (סי' נ', ד"ה וכבר כתבנו), צרור החיים לתלמיד הרשב"א (הדרך התשיעי סי' ה'), ועוד.

ט. תשובות הגאונים (שע"ת) סי' רכ"ב; רפ"ז.

י. הביאו המרדכי.

יא. פסחים דף כ"ה ע"ב.

יב. הלכות חמץ ומצה פ"ח ה"ו.

יג. שו"ת הרשב"א החדשות מכת"י (סי' ל"ה).

ליתן ב' מצות, וחוצים את המצה האמצעית בכדי להשאיר מצה וחצי, וטעמם משום שהתורה קראה למצה 'לחם-עוני', על כן אתיא לחם-עוני וגרעיה ללחם משנה ואוקמיה אפלאגא'ד. ולשיטתם ברכת 'המוציא' וברכת 'מצה' שתיהם על הפרוסה^{טו}, וכדרך העני, שדרכו בכל יום לברך 'המוציא' על הפרוסה, אף כאן כל בציעותיו יבצע על הפרוסה^{טז}.

וראייתם מדקתני במתניתין (פסחים קי"ד). הביאו לפניו מצה, ומשמע שיש להביא רק מצה אחת שלימה, (חוץ מהפרוסה

שהיא ה'לחם עוני'). ועל כן יש ליתן בקערה מצה וחצי. והמרדכי דס"ל דבעי ג' מצות השיב ע"ז (בריש 'סדר ליל פסח'), דהמשנה איירי בזמנם, שמתחילה היו אוכלים הסעודה, (ובסעודה זו היו בוצעים על שתי מצות שלמות, ויצאו י"ח לחם משנה), ורק אח"כ היו אוכלים עוד מצה ויוצאים בה י"ח אכילת מצה^{יז}, ולהכי סגי אז במצה וחצי. אולם בזמנינו שאוכלים מתחילה את המצה ויוצאים בה י"ח, יש לתת ג' מצות. (ויש ראשונים הסוברים שיש לתת ב' מצות, וזולת ליל פסח שחל בשבת שאז יש לתת ג' מצות. ואכמ"ל).

יד. ומלשון זו ומשאר דבריו שם משמע קצת דיש קפידא שלא להוסיף יותר ממצה וחצי, ע"ש, וכן משמע מלשון הגר"א (סי' תע"ג ס"ק י"א) שכתב שיש לבצוע על מצה וחצי 'דאם לא כן אין זה דרך עניות, כיון שיש לו שתי מצות וגם חצי מצה'. אולם מלשון הרשב"א (שו"ת החדשות מכת"י, סי' ל"ה) משמע קצת דאין קפידא להוסיף, שכתב 'ואינו צריך' שלש מצות', וכן משמע מלשון הבית יוסף (סי' תע"ג, ד') שכתב 'אבל הרי"ף סובר דסגי בשתיים', וכ"מ מעור ראשונים.

טו. עפ"י המרדכי (ריש סדר ליל פסח), וכ"כ ראב"י (ח"ב סי' תקכ"ה) בשם יש גאונים, וכ"כ בשו"ת הרשב"א (החדשות מכת"י, סי' ל"ה), וכ"כ הטור (תע"ה ז') בדעת הרי"ף, ועוד. וליכא איסורא משום דאין עושים מצות חבילות חבילות, משום דברכת המוציא היא מברכות הנהנין וברכת מצה היא מברכות המצוות, ובכה"ג ליכא חבילות חבילות, מרדכי. ואדרכא הכי עדיף, דכיון דאיתעביד בפרוסה מצוה חדא (ברכת המוציא), ליעביד בה מצוה אחריתי (ברכת מצה), המנהיג (הל' פסח אות פ'); כל בו (סימן ג') בשם י"א.

טז. המנהיג (הל' פסח עמ' תצ"ב).

וחיוב לחם משנה בליל פסח מתקיים על מצה וחצי, כן איתא בתשובות הגאונים (שע"ת סי' רפ"ז) וז"ל, אנו חייבים לבצוע על שתי ככרות ביו"ט, וכיון דיו"ט איהו, בוצע על שתיהן ואף על פי שפרוסה אחת מהן, היינו משום לחם עוני ושתי ככרות קרו להו, עכ"ל.

יז. וכ"כ המרדכי גם בשם מהר"ם מרוטנבורג, וזה לשונו ('הא לך הסדר בקצרה'): ומן הדין היה לנו לעשות הכריכה לבסוף של הסעודה כדרך שהיו אוכלין הפסח על מצות ומרורים לאחר הסעודה, אלא הואיל והתחיל במצות מצה ומרור בתחלת הסעודה הולך וגומר כל מצותו, וכן היה נראה לרבינו מאיר שבזמן שבהמ"ק קיים היו עושין כל הסדר אחר הסעודה ולא היו אוכלין מצת מצוה אלא לאחר שמלאו כריסן מקמח ובצקת ושאר דברים, אבל אנו שכל סעודתינו ממצת מצוה כיון שאנו מתחילין בהלכותיה

להלכה ולמעשה

כפי הנראה שהמנהג הקדום בספרד היה כדעת הרי"ף והרמב"ם והרשב"א, ליתן ב' מצות בלבד. אולם אח"כ השתנה המנהג וכדעת הרא"ש, ליתן ג' מצות. (ועיין בהערה י"ד, שملשון כמה ראשונים משמע שאף לסוברים דבעי ב' מצות, מ"מ אין איסור להוסיף). ובב"י (סי' תע"ג) הביא בקצרה את עיקרי המחלוקת, וכתב: 'והעולם נוהגים כדעת התוספות והרא"ש'. וכן פסק בשו"ע: 'מביאין לפני בעל הבית קערה שיש

בה שלשה מצות' (סי' תע"ג ס"ד), 'ויקח מצה האמצעית ויבצענה לשתיים, ויתן חציה לאחד מהמסובין לשומרה לאפיקומן ונותנין אותה תחת המפה, וחציה השני ישים בין שתי השלימות' (סי' תע"ג ס"ו). וכן המנהג כיום אצל בני ספרד, וחלק מבני אשכנז.

ואולם הגר"א (סי' תע"ג ס"ק י"א) פסק דהעיקר כדעת הרי"ף והרמב"ם ודעמייהו, וס"ל שיש לתת רק ב' מצות. וכן נוהגים כיום ההולכים בשיטת הגר"א יח.

ענף ד

כיצד בוצעים, וכיצד אוכלים

כנוזכר לעיל, דעת הרא"ש (פסחים פ"י סי' ל') שיש ליתן ג' מצות. אלא שבתחילת דבריו הביא הרא"ש את דברי

אנו עושין מצותיה זו אחר זו בלא הפסקה, עכ"ל. אמנם מדברי הרמב"ם (הל' חו"מ פ"ח הל' ו' ט') נראה דנוקט שאף בזמן שבהמ"ק קיים היו אוכלים מצת מצוה בתוך הסעודה, ע"ש.

יח. והקשו עליו הדמשק אליעזר והמנחת אלעזר (סי' כ"ב) כמה קושיות, ויישבם הגריש"א אחת לאחת (קובץ תשובות ח"ד סי' מ"ה), וזה תוכן דבריהם בקצרה: קושיא א', דהגר"א דייק דבריו מלישנא דמתני' 'הביאו לפניו מצה' ומשמע מצה אחת שלימה. וקשה ע"ז דודאי פשוט דנקט 'מצה' לשם מין מצה, ולא מיירי לענין מספר המצות. והשיב ע"ז הגריש"א, דהנה המרדכי לא מצא מקום לדחות הראיה מלשון המשנה אלא באורחא רחיקתא טובא (ראה ליד הערה הקודמת, ובה), ומשמע דלא ס"ל להמרדכי דנקט 'מצה' לשם המין. קושיא ב', דיש לפרש דמה שקראה התורה למצה לחם עוני, והו' רק להורות שיש ליתן פרוסה, ולא איכפת לן בשאר עוד מצות שלימות שמוסיף עליה. והשיב ע"ז, שהנה הרי"ף (פסחים כ"ה:) כתב בפירוש שמשום שקראה התורה למצה לחם עוני, אתא לחם עוני וגרעא לפלגא דחדא, והלכך בצעינן אחדא ופלגא. קושיא ג', דהרי דברי הוזה"ק (בתיקונים דף ק"ט ע"ב) שיש ליתן ג' מצות, עומדים כנגד דברי הגר"א. והשיב ע"ז, שהנה האו"ז (ח"ב סי' רנ"ב) והגהמ"י (פ"ח אות ו') כתבו בשם הירושלמי שיש ליתן ב' מצות. ואף שדברי הירושלמי הללו אינם לפנינו, ודאי שלא ברו מליבם חלילה. וכיון שכן, קי"ל דהיכי דפליגי הירושלמי והוזה"ק נקטינן כהירושלמי. ודברי הגר"א אין בהם נפתל ועיקש.

ויש להתבונן בדעת הרא"ש במה שכתב דיאכלם ביחד מכל אחת כזית. דלכאורה היה אפשר לומר דכוונתו שיאכלם אפילו מעט בכל פעם, וכל בליעה תהיה משותפת משתיהן יחד, וכך יאכל אותן מעט מעט עד שיגמור האכילה כשיעור שני זיתים, ובלבד שכל זה יהיה בתוך כדי שיעור אכילת פרס. והטעם שיאכלן כך, דאף אי ידעינן בודאי שהשלימה היא המוציא והפרוסה היא מצה^כ, לכתחילה לא יאכל תחילה את הכזית המוציא לבדו, כדי שלא להפסיק בין ברכת מצה לאכילת הכזית מצה, ועל כן יטעם בכל לגימה מעט מהשלימה ומעט מהפרוסה.

אלא שקשה ע"ז, דהלא מצות מצה היא בכזית שלם, וכשטועם ובולע בכל לעיסה גם מהשלימה, אכתי גורם להפסק ושהייה בין ברכת מצה לאכילת סוף הכזית דמצה, ובין ברכת המוציא לאכילת סוף הכזית דהמוציא. דכיון שמכניס לפיו גם מעט מהשלימה, דבר זה גורם שיכניס לפיו כמות פחותה מהפרוסה, ואכתי הוי הפסק בלכתחילה. ולכאורה היה לו לומר שיאכל

וישמור החציה לאפיקומן, ויניח חציה בין שתי השלימות ועל הראשונה יברך המוציא ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה, ואוכלן ביחד מכל אחת כזית, ומן השלישית יעשה כריכה כהלל דכיון דתיקון שלש מכל חדא נעביד בה מצוה חדא.

ומוסיף הרא"ש, והרוצה לצאת ידי חובת שניהם, יברך המוציא ועל אכילת מצה ויבצע מן השלימה ומן הפרוסה כאחד, עכ"ל הרא"ש.

[מה] שהוסיף הרא"ש שיש לעשות בכדי לחוש לשיטת הרי"ף, היינו דלדיעה קמייטא דהשלימה היא המוציא, יבצע מהמצה השלימה מיד לאחר ברכת המוציא^ט, ואח"כ יברך על אכילת מצה ויבצע מהפרוסה, ויאכלם יחד. אלא שהרוצה לצאת י"ח שניהם ימתין מלבצוע על השלימה עד לאחר ברכת מצה, והיינו משום דס"ל להרי"ף דברכת המוציא ומצה שניהם על הפרוסה, ואם יבצע אחר ברכת המוציא את השלימה, עשה הפסק בדבר שאינו מענין הברכה].

יט. כן מדויק מלשון הרא"ש, וכן הוא בהדיא בהלכות הפסח בקצרה להרא"ש. וכ"כ הטור בריש סי' תע"ה, דלדעה זו יברך המוציא ויבצע ולא יאכל עד שיברך על המצה ויאכל משתיהן. והטעם שיבצע מיד ולא יבצע אחר ברכת מצה, י"ל שא"כ הוי הפסק בין ברכת מצה לאכילתה ע"י בציעת השלימה. א"נ שיהא היכר שע"ז קאי ברכת המוציא (וכע"ז כתב הפמ"ג, א"א א'), וכן משמע מלשון הלקט יושר (פסח, עמ' 84) שכתב, 'והיה מברך המוציא על השלימה, והיה בוצע השלימה באמצע מעט כאילו כלתה ברכת המוציא'.

ומאידך לא יקדים ויאכל כזית דהמוציא קודם ברכת מצה, דא"כ כבר יצא י"ח מצה ע"י שאכל מהשלמה, ואנן בעינן בלכתחילה לצאת י"ח בפרוסה דלחם עוני אמר רחמנא.

כ. דהרא"ש שכתב לאכלם יחד, כתב זאת אף להך דיעה קמייטא שהשלימה היא 'המוציא' והפרוסה היא 'מצה', וקודם שחשש לדברי הרי"ף. ופשוט.

תחילה כזית המוציא ואחריה כזית מצה (וכמו שכתב הטור לגבי אדם שאינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, שיאכל של המוציא תחלה ואח"כ של אכילת מצה), ושכל זה יהיה בכדי אכילת פרסכא.

ואין לומר דאה"נ זו כוונת הרא"ש דיאכל משניהם בזאח"ז, ומ"ש 'יחד' היינו דשניהם יהיו בכדי אכילת פרס, זה אינו, דהטור (סי' תע"ה) העתיק את דברי הרא"ש הללו, והוסיף: "ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, יאכל של המוציא תחלה ואח"כ של אכילת מצה". ולכאור' אין זה עיקר החילוק, דגם אם יכול לאכול כשני זיתים ביחד, הלא אוכלם בזאח"ז. והיה לו לומר ואם אינו יכול לאכול יחד, יאכל של המוציא תחילה **בכא"פ**, ואח"כ של אכילת מצה. אלא ודאי שיש לאכול משניהם יחד ממש. וא"כ הדרא קושיא לדוכתא דמה יועיל ללעסם יחד ולבלעם לאט לאט. ואי נימא דכוונת הרא"ש שיבלע שניהם יחד בבת אחת, אתי שפיר.

ואי נימא דמספקא ליה להרא"ש מאי עדיף תחילה, דמחד עדיפא אכילת המוציא

דתדיר הוא, ובירך עליה תחילה, והיא מונחת למעלה ואין מעבירין על המצוות. ומאידך אכילת מצה עדיפא תחילה דאם יאכל תחילה מהשלמה (שהיא המוציא) כבר יצא בה ג"כ י"ח אכילת מצה, ואנן בעינן לכתחילה לצאת י"ח בפרוסה דלחם עוני כתיב. ועל כן כתב הרא"ש שיאכלם יחד. א"כ גם לפי"ז יבלע שניהם בב"א, והכי עדיפא טפי, בכדי לאפוקי נפשיה מספקא לגמרי.

ולמאי דחייש הרא"ש בסוף דבריו לדעת הרי"ף שיבצע משניהם רק אחר ברכת מצה (וכ"פ בשו"ע), יש טעם נוסף שיבלע משניהם יחד, כיון דמספקא לן דלמא ברכת המוציא ומצה שניהם על הפרוסה לבדה, ואיך ישהה גם באכילת השלימה עמה. ותו, דבכזית הראשון שיאכל, יצא י"ח מצה, ואנן בעינן בלכתחילה לצאת בפרוסה כב. ואם נאמר שיבלע שניהם יחד, אתי שפיר.

ועל כן משמעות דברי הרא"ש והשו"ע, שיש לבלעם יחד בבת אחת, ומהני טעמי דלעיל.

כא. ואי חיישינן להפסק דברכת המוציא, יאכל תחילה רק כל שהוא מהשלמה, בכדי לצאת ידי ברכת המוציא, ואח"כ יאכל כזית מהפרוסה לבדה, ושוב יאכל כזית מהשלימה לבדה. ואת כל זה יאכל בכדי אכילת פרס.

כב. ראה ב"ח (תע"ה ד"ה ומ"ש דלא) וגר"א (תע"ה סק"ח).

ענף ה

אם אינו יכול לבלוע את שני הכזיתות יחד

מכאן מוכח דאין לבולעו הזית של מצה מעט מעט, דאל"כ לא הוי קשה מידי, דשפיר יוכל להכניס כל ג' הזיתים לפיהו ולכוס אותו ביחד ולבולעו ביחד מעט מעט. אע"כ מצוה לבולעו בבת אחת להלל. ה"ה לדידן זית אחד של מצה או של מרור. ואף על גב דרש"י שילהי פ' גיד הנשה פירש דא"א לבלוע זית כולו כאחת, התוס' סתרו אותו שם בהוכחות גמורות, עכת"ד התה"ד. והביא הב"י (סי' תע"ה) את דברי תרומת הדשן הללו, ולא הביא ע"ז שום חולק, (וגם בסימני הב"י שם כתב הב"י 'מצוה לבלוע כל הכזית של מצה בבת אחת'), ומשמע שמסכים לזה.

ומ"ש הגאון בעל זרע אמת בספרו שבח פסח (דף ח' ע"ב) דמדהשמיט בשו"ע דין זה דתה"ד, משמע דלא ס"ל סברת תה"ד, והדר ביה ממ"ש בב"י. במחכ"ת דבריו קשים, דמצינו דוגמאות אין ספור דהשמיט בשו"ע דברים שכתבם בב"י, ואנן נקטינן להו בפשיטות. ודחוק לומר בכל כהאי גוונא דהדר ביה כג. גם י"ל שלא העתיקו משום שכבר העתיק את דברי

כתב הטור וז"ל, ואם אינו יכול לאכול כשני זיתים ביחד, יאכל של המוציא תחלה ואח"כ של אכילת מצה, ע"כ. וכ"פ בשו"ע.

ולפי מה שנתבאר לעיל הכי פירושו, מי שאינו יכול לבלוע שניהם בב"א, יאכל תחילה כזית מהשלימה ואח"כ כזית מהפרוסה. [ולא ילעס ויבלע מעט מעט משני הכזיתים יחד, אלא יאכל תחילה כל הכזית מהשלימה ואח"כ מהפרוסה].

ולכתחילה יבלע את הכזית מהפרוסה בבת אחת, שכן כתב בתרומת הדשן (סי' קל"ט) דמצוה מן המובחר לבלוע כל הכזית כשהוא מרוסק בבת אחת. ודייק דבריו ממ"ש המרדכי פרק ע"פ, דכתב אהא דקאמר כורכו בבת אחת ואוכלו, פ"י היה נוטל כזית מצה וכזית מרור וכזית פסח. וא"ת היאך מחזיק בית הבליעה כולי האי, דהא כזית היינו חצי ביצה, וי"ל דהוא דווקא כשהמאכל שלם, אבל כשהוא מרוסק מחזיק טפי, וכשהוא מגיע לבית הבליעה מרוסק הוא, ולכך מחזיק כולי האי, ע"כ (דברי המרדכי).

כג. וז"ל החיד"א ז"ל בספרו יוסף אומץ (סי' כ"ט), שמענה ואתה דע לך דכמה דינים מוסכמים השמיטם בשו"ע, וכ"כ הרב הגדול מהר"ר גבריאל איספירנסה זלה"ה בתשובה כ"י, דאין הכרע מהשו"ע שהשמיט דין אחד, דכמה דינים מוסכמים אין הרב כותבם וסמך ליה במה שכתבם בב"י. ואני הדל כתבתי עליו בספר הקטן ברכ"י או"ח סי' ש"ב וכו', ע"ש, ועתה נראה, דודאי כונת הרב הנזכר הוא, שדיני הגמרא והרמב"ם וכיוצא מביאם בשו"ע, אמנם הדינים המחודשים זימנין דהוא ז"ל משמיט מהם. ונראה דזה דבר השמיט"ה תחת שלש, או שהדין ההוא, אף שהוא מוסכם, הוא מציאות רחוק, או שהוא פשוט, או שהוא כלול ונלמד מעיקר הדין שכתב בשו"ע. עכ"ל החיד"א. והכא נמי הוכחנו דדין זה כלול בדברי השו"ע.

הרא"ש שיש לבלוע שני הכזתים יחד, ובכלל מאתים מנה (וכיון שאין הכרח לומר דהדר ביה, עדיפא למימר דלא הדר ביה). (ואף לו יהי כדבריו, ודאי שטוב להדר כדעת תה"ד, ואף אם אין דעת השו"ע כן).

[וידר] אגב, מ"ש המג"א (תע"ה סק"ד) דמשמעות תה"ד הנ"ל שא"צ לבלוע שני הזיתים יחד, ודי שיבלע כזית אחד בבת אחת (ודלא כהרא"ש). כתב המחצ"ש שראיתו קלושה. גם הפמ"ג כתב שאינה ראייה, דהתה"ד אמר לבלוע הכזית מזה בב"א, ולטעם הב"ח דאין ראוי שיאכל תחלה

מהמוציא קודם שיצא ידי מצה א"כ ראוי לבלוע ב' זיתים ביחד כ"ד].

והנה המג"א כתב שהמהרי"ל פליג אתה"ד, וס"ל דא"צ לבלוע הכזית מזה ומרור בב"א. ואולם דבר זה לדידי צ"ע, וז"ל המהרי"ל (מנהגים, סדר ההגדה אות ל"א), ויבצע משניהם ויאכל כזית מכל אחד, דהיינו כביצה שלימה דכזית חצי ביצה וכן יתן לכולם. ואם אין פיו מחזיק לאכול שתי כזית בבת אחת אז יאכל מקודם בציעת המוציא ואח"כ דעל אכילת מצה, ע"כ. ולהלן גבי מרור כתב המהרי"ל (אות ל"ג), ויאכלנו

ואכמ"ל בכלל זה, דאף אי לית ליה סברת תה"ד (מה שאינו), מ"מ מטעמא אחרינא הצריך לבלוע בב"א, והוא מטעמא דהרא"ש.

כד. והרה"ג הנאמ"ן בהערות למשנ"ב איש מצליח (סי' תע"ה הערה 1) כתב שמשמע מתה"ד (ח"ב סי' קנ"ב) שא"צ לבלוע שני הזיתים יחד, ודי שיבלע כזית אחד בב"א, ודייק דבריו ממ"ש התה"ד דכזית ראשון של המוציא לא בעי הסיבה, ומשמע שמחולקים באכילתם כזית דהמוציא וכזית דמצה. אולם אחה"מ יש לדחות דאין זה מוכרח, די"ל דלעולם עדיף לבלוע שני הכזתים בב"א, אלא שתה"ד מיירי התם במי שאינו יכול לבלוע שני זיתים בבת אחת, שכתבו הטוש"ע שיאכלם כל אחת בפ"ע, ובכה"ג כתב התה"ד דא"צ להסב באכילת הכזית דהמוציא.

ושו"ר סמך לדבריו, ממ"ש **תלמידיה דתה"ד** בספרו לקט יושר (או"ח עמ' צ"ב ענין א') דאי הוה הטעם משום דצריך כזית בשביל ברכת המוציא, אם היה אוכל אותו כזית לבדו כמו שכתב הרא"ש דאם אינו יכול לאכול שני הזיתים ביחד, דאוכל זית המוציא בתחלה, מסתברא דאותו זית לא צריך הסיבה, כיון דאינו בא זכר לחירות אלא משום לחם המשנה, עכ"ד. ואדרבא, כתב בהדיא בשם רבו (עמ' פ"ד ענין ד') 'וטוב לבלוע השני זיתים יחד'.

[גם מ"ש הרה"ג הנאמ"ן (הגדש"פ ה' נסי, עמ' נ"א) שיש לאכול את שני הזיתים בתוך כדי שיעור ב' אכילות פרס (אף בלכתחילה), קשה, דא"כ אוכל חצי כזית דהמוציא וחצי כזית דמצה בכא"פ, ושוב שני החצאים הנותרים בכא"פ השני, ולכתחילה אין לנהוג כן. ותו דאף לדבריו שאין לבלוע שני הזיתים יחד, מ"מ פסק בשו"ע שיאכל שניהם יחד, ורק אם אינו יכול, יאכל קודם המוציא ואח"כ מצה. ולדבריו אין יפרנס סיפא דהשו"ע דאם אינו יכול וכו', הלא כך עושה בלכתחילה דאוכלם בב' אכל"פ. וע"כ דאף לסוברים שא"צ לבלוע בב"א, מ"מ בלכתחילה יש לאכול את שניהם בתוך כדי אכילת פרס, ואם א"א יאכל תחילה כזית דהמוציא בכא"פ, ואח"כ כזית דמצה בכא"פ].

באכילה אחת או רצופים באכילת פרס, ע"כ. ודייק המג"א שלשיטתו אף בלכתחילה יכול לאכול את המרור שלא בבת אחת. ולענ"ד אינו מוכרח כ"כ, דא"כ הוי ליה למהרי"ל לומר 'ויאכלנו בכדי אכילת פרס', ותו לא. ומה כל האריכות שכתב שיאכלנו באכילה אחת או רצופים באכילת פרס. ולולא דברי המג"א ניתן היה לפרשו דלדדין קתני, והכי פירושו: 'ויאכלנו באכילה אחת' (-למצוה מן

המובחר) 'או רצופין באכילת פרס' (-מעיקר הדין). אולם אף לדברי המג"א בדעת המהרי"ל דא"צ לבלוע בב"א ופליג אתרומת הדשן, מ"מ זהו נפק"מ רק לענין מרור, אולם לגבי מצה כתב המהרי"ל גופיה שיאכל משני הזיתים יחד, ורק אם אין פיו מחזיק שני זיתים יחד, יאכל תחילה זית דהמוציא ואח"כ זית דמצה, וצ"ל דהיינו מטעמיה דהרא"ש הנ"לכה.

ענף ו

כיצד ינהגו שאר בני הבית

ויש לדון כיצד יש לנהוג במקום שאין מספיק כזתים במצות דבעה"ב עבור שאר בני הבית. והנה אם לא נחמיר את דעת המג"א (בסי' קס"ז סק"ז) דס"ל דבעינן שיאכל כזית מפרוסת המוציא, היה די להניח לפני שאר המסובין כזית פרוסה, (ובשעת הברכה יאחזוהו כולם), ויתן להם בעה"ב משלו - פירור מהשלימה ופירור מהפרוסה. והיינו; דלמ"ד דשני הברכות הם על הפרוסה (רי"ף ורמב"ם ועוד), א"כ סגי לכל אחד פרוסתו. אלא שצריך גם לטעום מלחם משנה, ולכן יקבלו פירור מהפרוסה דבעה"ב, שהיא מהלחם משנה.

פירור מהשלימה דהמוציא, והפרוסה שביד כל אחד היא עבור המצה.

ולמ"ד דהפרוסה המוציא והשלימה מצה, זהו רק משום שכבר בירך על הפרוסה 'המוציא', על כן לא יברך עליה ברכת מצה, דהוי חבילות חבילות, ולכן מעבירים את ברכת המצה לשלימה, אולם כאן ברכת המוציא שלהם היא על פרוסת בעה"ב (ויקבלו ממנו פירור), וברכת מצה שלהם תחול על הפרוסה שבידם.

אולם מדברי הרא"ש הנ"ל שהצריך לאכול כזית דהמוציא - אף קודם שכתב לחוש לצאת ידי שניהם, וכן מדברי הראב"ה (סי' תקכ"ה) שכתב שיאכל ב' כזתים או תחילה כזית דהמוציא, משמע דס"ל כסברת

ולמ"ד דהשלימה היא המוציא והפרוסה היא המצה, א"כ כל אחד יקבל

כה. ודברי האליה רבה (תע"ה אות ב') שכתב בדעת המהרי"ל שאף במצה יכול לאכול מעט מעט ובלבד שלא ישהא יותר מאכילת פרס, צ"ע, דהא המהרי"ל כתב לגבי מצה שיאכלם יחד. [ואף דפליג אתה"ד, מ"מ איכא טעמא אחרינא דבמצה יבלעם יחדיו, והיינו מטעמא דהרא"ש].

המג"א הנ"ל דבעינן שיאכל כזית מפרוסת המוציא כ"י. (וכן משמע ממה שפסק השו"ע כאן. דהן אמת שממה שפסק שיאכל ב' זיתים, אין הכרח דס"ל הכי, די"ל דמספק"ל הי מוציא והי מצה, ועל כן יאכל ב' זיתים. אולם ממה שכתב שאם אינו יכול לאכול שניהם יחד, יאכל **תחילה כזית דהמוציא** ואח"כ כזית דמצה, משמע הכי. דאל"כ סגי בפירור המוציא ואח"כ כזית דמצה, ושוב יאכל כזית דהמוציא - לצאת ידי הסוברים שהוא המצה, וממה שהצריך לאכול תחילה הכזית דהמוציא, משמע דס"ל דבעי לאכול כזית מפרוסת המוציא) כ"י.

לפני כל המסובין]. ומי שאין לו ג' מצות שנאפו לשמה, יכול לתת לכולם מצה וחצי, וללחם משנה יוסיפו עוד מצה תחתונה ממצה שנאפתה שלא לשמה. או שאת המצה התחתונה דבעה"ב יעבירו מאחד לאחד - בעבור לחם משנה. ואם גם זה בלתי אפשרי, יתן לכל אחד חצי מצה לשמה, ועוד ב' מצות שאינם לשמה. [ויש להזהר להניח את כל המצות על השלחן בשעת אמירת ההגדה, דדרשינן בגמ' (פסחים ל"ו). 'לחם עני', שעונין עליו דברים הרבה. ובפשטות משמע דכל המצות שיוצאים בהן י"ח צריכים לומר עליהם ההגדה (עכ"פ בלכתחילה)].

ועל כן אם אין מספיק לכל המסובין מהשלימה דבעה"ב (שהיא המוציא), יש לתת לכל אחד ג' מצות, בכדי שיהא לכל אחד כזית מהמוציא שנפרס מלחם משנה, [ועל פי הסוד צריך לאכול מהמצות שהיו בקצרת ליל הסדר אשר רומזת לאורות עליונים^{כח}, ועל כן מן הראוי לסדר קצרות

העולה מן האמור: מנהג בני ספרד וחלק מבני אשכנז להניח ג' מצות, וההולכים כשיטת הגר"א מניחים ב' מצות. **מצוה מן המובחר** לבלוע את שתי הכזיתים בבת אחת^{כט}, ואם אינו יכול יאכל תחילה כזית שלם מהשלמה, ואח"כ כזית

כו. וכ"כ הלקט יושר (עמ' 92, ד"ה לאוכ"ל) בדעת הרא"ש, ע"ש בדבריו היטב.

כו. ובזה יש ליישב את מ"ש הבאה"ל (סי' תע"ה ד"ה כזית) להקשות, דלפי כל זה נפק לן דבר חדש דבליילה ראשונה צריך לאכול ב' כזיתות ולא מצינו זה בשום מקום וכל הני פוסקים דסברי דצריך ג' מצות לסדר לא הזכירו זה זולת הרא"ש והמרדכי ובש"ס לא נזכר אלא כזית וכו', וצ"ע, ע"כ. ולפי"ז י"ל דכזית אחד משום המוציא, ופשוט שיש לאכול, ואין מקומו כ"כ בגמ' בפסחים, דהא יכול לאכול בלא הסיבה, וממצה שאינה לשמה, ועל כן לא נזכר דבר זה בגמ'. ועי"ל עפ"י מ"ש המרדכי, דבזמנם אכלו את הסעודה תחילה ואח"כ הביאו מצות לצאת בהם י"ח, ועל כן כתב בש"ס שיש לאכול כזית, משא"כ בזמנינו שאוכלים יחד המוציא ומצה, יש לאכול ב' כזיתים.

כח. ראה בכה"ח (סי' תע"ג אות קי"ז), ובאול"צ (ח"ג פט"ו הי"ב).

כט. וכ"פ החיי אדם (כלל ק"ל בדיני הסדר בקצרה אות ט'), וכ"כ בערוך השולחן (סי' תע"ה ס"ד) שלדעת הב"י הידור המצוה לבלוע כל השני זיתים ביחד, וכ"כ באול"צ (ח"ג פט"ו הי"ג). וא"צ להכניס בבת אחת

לשמה, יתן לכולם מצה וחצי, וללחם משנה יוסיפו עוד מצה תחתונה ממצה שנאפתה שלא לשמה. או שאת המצה התחתונה של בעל הבית יעבירו מאחד לאחד - בעבור לחם משנה. ואם גם זה אי אפשר, יתן לכל אחד חצי מצה לשמה, ועוד ב' מצות שאינם לשמה.

מהפרוסה, ויבלע כל כזית בבת אחת, ואם אינו יכול יאכל את שני הזיתים בתוך כדי אכילת פרסלא.

מן הראוי לסדר קערות לפני כל המסובין, ואם אי אפשר, יש לתת לכל אחד שלש מצות, ומי שאין לו שלש מצות שנאפו

סימן ל"ה

אמירת 'זכר למקדש'

הפסק בין ברכה לכריכה, והלא השו"ע גופיה כתב קודם לכן שאין להפסיק בדיבור מברכת המצה עד לאחר כורך.

והוסיף הבאה"ל, שלא מצינו לשום אחד מהראשונים שכתב האי לישנא שיאמר 'זכר למקדש', רק כתבו דכריכה זו היא זכר למקדש, ולא הזכירו שיאמר 'זכר למקדש'.

דברי השו"ע וקושיית הבאה"ל

כתב בשו"ע (סי' תע"ה ס"א), ואח"כ נוטל מצה שלישית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת, ואומר זכר למקדש כהלל, ואוכלן ביחד בהסיבה, ע"כ.

והקשה הבאה"ל (סי' תע"ה ד"ה ואומר), דאיך יאמר 'זכר למקדש', והא הוי

את שניהם לפיו, אלא יכול להכניסם מעט מעט, וילעסם, ולבסוף יבלע יחד (ראה מחצ"ש סי' קס"ח סק"ל, ואול"צ שם).

ל. וכ"כ בעל כנה"ג בספרו פסח מעובין (אות ר"פ), ומשנ"ב (סי' תע"ה ס"ק ט') ועוד.

לא. ועל פי זה יש לבאר הא דאיתא בריש חלה 'האוכל מהם כזית בפת, יצא ידי חובתו'. ולכאור' יש להבין אמאי תפס התנא לשון דיעבד. ועיין בספר אור לציון עמ"ס חלה (כעת בכת"י, והובא באול"צ - הגדש"פ, עמ' רל"ז) מה שתירץ בזה. ועפ"י הנ"ל עי"ל דרמז בזה התנא שאם אכל כדרך אכילה, אינו למצוה מן המובחר, וכדיוק תה"ד. וזהו אומרו 'האוכל מהם' (- כדרך אכילה - בכדי אכילת פרס, וכסיפא דמתניתין דהאוכל מהם חמץ בפסח חייב כרת, והיינו עד כדי אכילת פרס) 'יצא ידי חובתו', ואינו למצוה מן המובחר. ולפי"ז אתי שפיר ג"כ הא דאיתא בפסחים (דף ל"ה). 'אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו